

sának idejére esik. Ekkorra beértek a Bethlen Gábor által elvetett magok. Az erdélyi művelődés e korabeli képét teljes pontossággal nem tudjuk még megrajzolni, az eredményeket, a teljesítmény nagyságát számos helyen inkább érezzük, mint tudjuk, hiszen a korszak nagymennyiségű forrásanyaga csak részben van feltárva; s hogy sok mindent már eddig is biztosan, bizonyítva tudunk abban nem csekély szerepe van Herepei János fáradságos kutatómunkájának.

Az utolsó fejezet anyagából különösen értékes *A gyulafehérvári fejedelmi nyomda c. dolgozata*, valamint a *Magyarországi iskolákban tanult külföldi ijjakról* szóló, mely azt igazolja; a 40-es évek Erdélyének szellemi élete bizonyos vonzóerőt gyakorolt külföld felé is, ami 1620 táján még elképzelhetetlen lett volna. Hasonlóképpen a többi is (*A kolozsvári farkas-utcai iskola felavatásának ünnepe, Adatok a krónikairól Szalárdi Jánosról, Rimaszombati István, Váradai P. János, Adatok a külső országokban tanuló fejedelmi alumnusok számontartásáról* stb.) értékes hozzájárulás a korszak alaposabb megismeréséhez.

E vázlatos ismertetés során minden részletre nem térhettünk ki. Célunk az volt, hogy érzékeltessük a kötet gazdagságát, felhívjuk a figyelmet nem egy ponton egyedülálló értékeire, hiszen túlnyomórészt olyan adatok publikálásáról van szó, melyek sehol másutt meg nem találhatók, mert az eredeti források vagy megsemmisültek, vagy lappanganak, vagy más okból hozzáférhetetlenek. A már korábban nyomtatásban megjelentek között is több olyan van, mely eredeti közlés helyén szinte el van temetve és itt újra kiadva, még a beavatottak közül is sokaknak az újdonság erejével hat. Különösen örvendetes, hogy Herepei János adatait a szakirodalom legújabb megállapításaival kiegészítve tette közzé. A kötet áttanulmányozása után úgy érezzük, hogy adatpublikációs gondjaink részbeni megoldására jobbat nem javasolhatunk, mint ennek a sorozatnak a folytatását, mégpedig a második kötet esetében — tekintve, hogy az Herepei cikkeinek második kötete lesz — ugyanolyan módszerrel és felfogással,

ahogy ez az előttünk fekvő könyv esetében is történt.

A szerkesztői munka Keszérü Bálintot dícséri, aki tiszteletreméltó szerénységgel végig a háttérben maradt. Az egyes fejezetek élére általa írt bevezető sorok megformálásánál elkerülte azt a veszélyt, hogy saját mondani-valóját — pedig mennyi gondolata van a szönyegen forgó kérdésekkel kapcsolatban — előtérbe helyezze. Hálásak vagyunk neki a gondos névmutatóért, mely a kötet használhatóságát nagymértékben fokozta, a „sajtóhibák” kigyomlálásáért, melyet oly alapos-sággal végzett, hogy mutatóban alig maradt néhány a vaskos kötetben, valamint Saliga Lászlóné-nak a technikai kivitelezésért. A sorozat megindítása nagy nyereség és alkalom arra, hogy első (és hamarosan megjelenő második) kötetében egy sokoldalú, rokonszenves tudós egyéniséget, Herepei Jánost egybegyűjtött műveinek tükrében még jobban megismerhessünk.

Herepei János egész életében gyűjtötte és gyűjti az adatokat. Minden apróság érdekli, ami történeti multunk értelmezéséhez segítséget nyújthat. Nem válogat, mert ki tudná nála jobban, hogy a leglényegtelenebbnek tűnő adalék is izgalmas és fontos lehet, ha megtaláljuk helyét a nagy összefüggésekben. Ő mégsem kutatta a nagy törvényszerűségeket, pedig az úgynevezett elvi kérdések, a feldolgozás problémái iránt sem érzéketlen; de gyűjtött, gyűjtött fáradságosan. Neki köszönhetjük a Házsongárdi temető sírfeliratainak corpusát és tiszteletet parancsoló mennyiségű cikket a társadalomtudományok szinte minden területén. A fiatalabb kutató-nemzedék tőle megtanulhatja a levéltári forráskutatás módszertanát, hogy nem irodalmi kútfőket (pl. a kolozsvári sáfárpolgárok számadáskönyvei) hogyan lehet kamatoztatni az irodalomtörténetírás számára, és nem utolsósorban történeti multunk tiszteletét. Munkásságának igazi jellemzője a „magvetés”. Ő sokkal inkább, mint Katona Lajos, másra hagyta az aratást, másra a szüretet, mégis kitörölhetetlenül írta be nevét a magyar irodalomtudomány történetébe.

Tarnóc Márton

MIÉRT SZÉP?

Századunk magyar lírája verselemzésekben. Összeállította: Albert Zsuzsa és Vargha Kálmán. Az előszót írta: Benedek Marcell. Bp. 1966. Gondolat K. 427 l.

Ki vagy mi tetszik, esetleg nem tetszik, kinek mi a szép és mi a rút, — rendkívül szubjektív dolog. A tudomány — főleg az esztétika és a pedagógia — nem elégedhetik meg az izlésfejlődés spontán kialakulásával s nem nézheti tétlenül ennek a kérdésnek bizonytalan helyzetét. Ezredéves szívós munka

folyik annak érdekében, hogy a művészek, a szépnek valamennyire is megmagyarázható, megfogalmazható objektív szabályait összeállítsák az esztétika kódexében és a remekművek konkrét elemzésével kíséreljék megmagyarázni kiválóságukat, szépségüket.

A helyes út megtalálása érdekében első-sorban a franciák *explicitationjára* kell gondolnunk. Arra a „szóbeli tolmácsolásra”, amelynek elsajátítása egyszerű érettségi követelmény az ottani középiskolában, filológiai és esztétikai igényeknek megfelelően. Nálunk inkább csak e század elejétől beszélhetünk ilyesmiről. Talán nem tévedünk, ha úttörőként a nagy Nyugat-nemzedék példamutató-sára hivatkozunk, s amikor az írók, költők olyan irodalmi-esztétikai elemzéseire célzunk, amelyeket egymás műveiről készítettek, publikáltak, vagy azt az elemző költői versenyt említjük, amelyek az *Über allen Gipfeln ist Ruh* kezdetű miniatűr remek megfelelő fordításáról vitakozott. — Az irodalomtörténetben minden bizonytalanságot Horváth János Petőfi-könyve minősíthető kiindulópontnak ebből a szempontból. Összefoglaló céllal ennek az ismeretterjesztő szükségletnek is Benedek Marcell volt a hazai kezdeményezője, s ezt a munkát szerencsére, lankadatlan erővel folytatja négy évtized múltával is, — egészen a most megbeszélendő kötetig. — A felszabadulás után nagyobb fejlődést tapasztalunk. Egy kis kötettel Bóka László mutatott példát, majd néhány közvetlen iskolai szükségletre összeállított elemzésgyűjtemény után Makay Gusztáv sokoldalú kötetét kell kiemelnünk. Hatásában azonban a rádió néhány évvel ezelőtt megindított (és ma is műsoron levő) *Miért szép?* sorozata a legerőteljesebb. Itt néhány, nem túlságosan terjedelmes vers került elemzésre (többnyire megismert adásokban), amely sokak előtt ismert, mondanivalója hallás után is megérthető, s a 8–10 perces magyarázat könnyen utalhat a részletek szépségeire, hiszen a hallgató a mondanivaló megértése után jobban figyelhet a formai elemekre, a kifejezőerő felismerésére. Helyes hogy a negyedórás műsorok elején és végén az egész verset felolvasták, elszavalták; így a mű egésze és a részek kisebb körül emléklései együtt hathattak minden esetben.

Ebből a sorozatból nőtt ki ez a kötet, Albert Zsuzsa és Vargha Kálmán sikerült vállalkozása. Azért kell azt mondani, hogy *kinőtt*, mert a szerencsés cím átvételén, bizonyos sorrendi azonosságon kívül legfeljebb az köti a rádióadáshoz, hogy több itt közölt elemzés eredetileg az éter hullámain át jutott el a verskedvelőkhöz először. De ez a kinőtt-ség azt az örömet is kifejezi, hogy e kötettel kezemből meg-megállhatok olvasás közben, még egyszer elolvashatom a kiemelt két verssort, elismételhetem az elemzés egy-egy megállapítását, hogy elgondolkozzam rajtuk; vagyis jobban magamévá tehetem az elemzést, tehát segítségével könnyebben birtokba vehetem a költeményt, a költő nagyszerű művészetét.

Tizennégy XX. századi magyar költővel foglalkozik kétszer annyi elemző, hogy 49

költeményt hozzon az olvasó közelébe. Saját-ságos, hogy valamennyi író, költő, irodalom-történész, aki verselemzést készített, legalább egyszer elmondja, hogy tulajdonképpen milyen nehéz, szinte lehetetlen feladatra vállalkozott, amikor egy remekművet közelít meg profán, prózai szavakkal. Talán Simon István kifejezése a legjellemzőbb, amikor Illyés Gyulának *Bartók* c. versét elemzi, s *kullogó bocorgásnak* nevezi prózai sorait „a nagy vers iramodása nyomában”. Nem tarthatjuk túlzásnak, főleg ismétlésnek ezeket a megjegyzéseket. Jól tették a szerkesztők, hogy benthagyták ezeket a mondatokat. Nem egyszerű szerénykedő formulák itt ezek, hanem az igazi versszerető ember alázatos vallomásai. Ezek szerint az elemzés írója eleve másodrendű szerepet vállal, csak közvetít: a lényeges, a fontos — maga a költemény. Ebből a szempontból különösen tanulságos Füst Milán szereplése ebben a kötetben. Ő ugyanis az egyetlen, aki magyarázó munkatárs is, és *Tél* c. költeménye is bemutatásra kerül. (Rajta kívül csak Kassák és Illyés szerepel az élők közül.) Ady Endre *Sappho szerelmes éneke* című versével foglalkozik s az elemzésben a költő és esztétikus egyszerre fejezi ki türelmetlenségét a kritikával szemben: „Tegyen meg mindent, ami tőle telik, s ha még ez sem elég, még többet tegyen meg a mű kedvéért, — azért esztétikus. Lelkesedjen, keljen ki magából, feszüljön meg... csak a tehetetlenségével ne hozakodjon elő”.

Ennek az elvnek megfelelően a kötet munkatársai is. Valóban minden erejükét kifejtették, hogy az Adyval kezdődő XX. századi lírai költészetünk néhány remek alkotását közelebb hozzák az olvasóhoz. Amikor a kötet bevezetőjét olvastuk, s Benedek Marcell rendkívül finom esztétikai elvei kerültek a kérdéssel kapcsolatban szemünk elé, előbb kissé meghökkentünk: vajon a kötet nem az elvi bevezetőnek egyszerű gyakorlati illusztrációja lesz-e csupán? S nagy örömmel tapasztaltuk, hogy az elemzések során is valóban a költői mű uralkodott, az szabta meg az elemzés irányát, szerkesztését, logikáját, nem pedig a módszer, az esztétikai eljárás esetleges nyűgje, egyhangúsága. Ez a szerkesztői liberalizmus mindenképpen dicséretre méltó. Az elemzések sokszínűségét különösen azoknál kell kiemelnünk, akik nemcsak egy magyarázatot készítettek, hanem több vers tolmácsolásával is szerepelnek a kötetben (Bóka László, Nemes Nagy Ágnes, Rónay György, Szabó Ede, Vargha Kálmán). És vajon lehet-e kifogásolnunk, hogy egyik-másik elemzés azért „szabálytalan”, mert sok szubjektív képzetűsággal van tele: olyan kitérésekkel, amelyek valóban talán csak épp az elemzőben jönnek, jöhetnek létre (pl. Gyergyai Kassák-elemzésében, Tolnai Gábor Ady-glosszájában, Déry Tibor

vallomásában Szabó Lőrinc 104. szonettje kapcsán stb.)? Egyáltalában nem, hiszen éppen azért élvezzük a verset, az irodalmi alkotást, mert valahogy és valamiért megindít bennünk egy-egy gondolatsort, érzésláncolatot, olyan szellemi tevékenységet, amely a vers provokációja nélkül talán teljesen elmaradt volna. Az is lehet, hogy közben már nem a vers lényeges többé, hanem a bennünk megindult gondolat-érzelem lánc, amelyik esztétikai gyönyörűséget, örömet okoz. S ha ezt a költői műnek köszönhetjük, akkor már érdemes volt elolvasni, foglalkozni vele.

Ez a kötet így válik valamilyen nagy propagandairattá a költészet érdekében, a vers mellett. Ez a 24 irodalomszerető ember, aki az elemzéseket írta, felerészben maga is szépíró: költő, író, műfordító, tehát aktív szépirodalmat művel. Milyen nagyszerű, hogy vállalkoztak más költők remekének bemutatására, s közben egy kicsit maguk is bemutatkoztak, hiszen mindenkire az is jellemző, hogy neki mi, miért és hogyan tetszik. S arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy az elemzések során az irodalomtörténet is gazdagodott egy-egy itt közölt újabb adattal, az esztétika bővült egy-egy újabb formai jegy funkciójá-

nak plasztikus bemutatásával (pl. Béládi Miklós, Bóka László, Keresztury Dezső, Komlós Aladár, Ortutay Gyula, Nemes Nagy Ágnes, Pálmay Kálmán, Vargha Kálmán elemzéseiben).

Befejezésül egy kis vitakoznivalónk van Benedek Marcell kitűnően eligazító előszavának egy bekezdésével. Amikor bemutatja a kötet szereplőit, ezt mondja: „A mai fiatal költők értékelő kiválogatásának még nem érkezett el az ideje.” Ezzel szemben inkább biztatni szeretnénk a kiadót és a szerzőket, hogy minél előbb készítsenek hasonló kötetet az élő, fiatalabb költők legjobbnak tartott verseiről szóló elemzésekből is. Az utóbbi időben a kortársi, költőtársi verselemzések megint divatba jöttek a folyóiratok hasábjain (és a rádióban is). Akár másodközlésekben is helyes lenne ezt a másik kötetet minél előbb kiadni. A két szerkesztő és akár ugyanaz a szerző gárda is bizonyosan szívesen vállalkozna erre a feladatra. Mert hogy a közönség nagy szeretettel várná a javasolt gyűjteményt, azt az is bizonyítja, hogy ennek a *Miért szép?* kötetnek 5935 példánya is elkelt, s már néhány héttel a megjelenés után nem is volt kapható.

Margócsy József

*

Magyar kódexek a XI–XVI. században. Összeállította, a tanulmányt és a jegyzeteket írta: Berkovits Ilona. Bp. 1965. Magyar Helikon. 194. l.

Régóta időszerű volt már egy összefoglaló, reprezentatív kötet megjelenítése a magyar — helyesebben „magyarországi” — miniaturafestészetéről. A könyv címe ugyanis pontatlan, hiszen a tárgyalt kódexek illuminátorainak jelentékeny része nem hazai, hanem külföldi mester volt, s a hazaiakról is csak kevés esetben tudjuk, hogy magyarok voltak-e vagy sem. Ha a kötet tárgymegjelölése nem is precíz, Berkovits Ilona összeállítása következetes, mert a középkori Magyarországon, a Regnum Hungariae társadalmának a szolgálatában, e társadalom felső köreinek az igényei szerint készült illuminált kódexeket foglalja össze. Igaz, a képanyag kissé egyenetlen, mivel a szerkesztőnek törekednie kellett arra, hogy lehetőleg olyan képeket közöljön, amelyeknek még nincs korszerű, új reprodukciója. Ezért a *Képes Krónikát* csak egyetlen reprodukció képviseli mutatónak, s úgy szintén a Corvina anyagából is csak két illusztrációt kapunk (ezek egyike is csak aranymetszés), minthogy kitűnő új kiadásai állnak rendelkezésünkre. Még az Alzbeta Güntherová és Ján Mišianik által

nemrég kiadott mintaszerű kiadvánnyal (*Illuminierte Handschriften aus der Slowakei*. Praha 1962) is jórészt sikerült elkerülni a képek közlésében az ismétléseket. Ilyenformán egyre több nagyszerű kódexlap válik könnyen hozzáférhetővé a középkori Magyarország anyyira megtizedelt hagyatékából, megkönnyítve nemcsak a művészet- és művelődéstörténet, de az irodalomtörténet további munkáját. Berkovits Ilona kötetének illusztrációi közt ezért nem a *Képes Krónika*, nem a Corvina anyaga, s nem a jórészt felvidéki (főként pozsonyi) eredetű missalék, hanem Kálmáncsehi Domokos *Breviariuma*, a magyarországi kódexfestészetnek ez a kiemelkedő remeke játssza a „sztár” szerepét: a 45 képes táblából 8 e kódex lapjait reprodukálja. Addig is, amíg sor kerülhet egyszer a Kálmáncsehi *Breviarium* illusztrációinak teljes kiadására, ez az egymás mellé helyezett nyolc lap átfogó képet nyújt e nagyszerű mű gazdagságáról. Sajnos a kötet illusztrációs anyaga a hazai kódexek közül csak azokból közöl — nyilván technikai okokból — színes táblákat, melyeket ma hazai gyűjtemények őriznek. Így természetesen eleve kimaradnak olyan elsőrendű fontosságú kódexek, mint a *Csatári Biblia*, Nekcsei Dömötör *Képes Bibliája*, a *Vatikáni Legendarium*, Zsigmond külföldön lévő kódexei stb. A képanyag tehát a magyar-